

– Схожість із денотатом зовнішніми або внутрішніми рисами, напр.: *Дохлий* [1, с. 7], *Д'Артаньян* [1, с. 24], *Камаз* [1, с. 14], *Кугут* [1, с. 77], *Кувалда* [1, с. 43], *Єнот* [1, с. 24], *Хабар* [1, с. 28], *Фантомас* [1, с. 109]. Семантичне значення новоутворених прізвиськ має негативне емоційне забарвлення.

– Прізвиськом слугують назви колишнього мешкання осіб, напр.: *Магадан* [1, с. 5], *Одеса* [1, с. 18], *Сумський* [1, с. 168].

– Національність, напр.: *Абхаз* [1, с. 80], *Грек* [1, с. 95], *Кацан* [1, с. 36], *Циган* [1, с. 66],

– Рід занять, напр.: *Ювелір* [1, с. 22], він же *Юве* [1, с. 169], *Кузнець* [1, с. 192].

– Погані звички, напр.: *Блудня* [1, с. 114], *Жмур* [1, с. 164], він же *Жмурик* [1, с. 164], *Маріхуана* [1, с. 104], *Хмир* [1, с. 18].

– Особливості мовлення, напр.: *Каля-Маля* [1, с. 28], *Так-вот* [1, с. 201], *Хвантік* [1, с. 17], *Чік-Чірік* [1, с. 102].

Середовище прізвиськ, як і непрямих номінацій, має свої культурно-історичні особливості, а живуть вони в мові її носіїв, народжуються в особливому психологічному стані людини – емоційного напруження, тому й набувають різних експресивних відтінків. Їхня семантична, морфемна та словотвірна структура залежать також від віку й освіченості, рівня емоційного стану й національної належності, якими наділив автор своїх героїв і дав право одним іменувати – іншим бути іменованими.

Отже, непрямим номінаціям і прізвиськам письменник відвів особливу роль – збереження конкретного національного колориту, відтворення міжетнічних взаємин, впливу та взаємодії культур мешканців сходу України. Кожна Вольвачева номінація несе у своїй структурі компонент його розумової творчості. Кожна назва впливає не лише з його ментальності, інтелектуальної обдарованості та духовної культури, а й з не підфарбованої, неутаємниченої неприхованої історичної реальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вольвач Павло. Кляса / П. Вольвач. – Тернопіль : Джура, 2004. – 284 с.
2. Шило Н. Ф. Власні особові імена в усному мовленні / Н. Ф. Шило / Усне побутове літературне мовлення. – К. : Наукова думка, 1970. – 203 с.

У статті розглянуто особливості функціонування непрямих номінацій та прізвиськ роману П. Вольвача «Кляса». З'ясовуються типи іменування осіб, їхнє стилістичне навантаження та джерела прямих і непрямих іменувань.

Ключові слова: антропонім, антропонімія, непрямі номінації, прізвиська, словотворчі засоби, структура, семантика, стилістичне навантаження.

In this article particular qualities of functioning of indirect nominations and nicknames in the novel P. Volvach "Klyasa" are observed. The types of naming persons, their stylistic connotation and sources of direct and indirect naming are investigated.

Key words: Anthroponym, anthroponymy, indirect nominations, nicknames, derivation means, structure, semantics, stylistic connotation.

Яна Янчишина
(Хмельницький)

УДК 811.161

МОТИВАЦІЙНА СТРУКТУРА МІКРОТОПОНІМІЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

Власні назви географічних об'єктів (топоніми) досить тісно пов'язані із життям народу, оскільки саме людина є їхнім творцем. У таких найменуваннях досить часто відбивається культура, побут, світосприйняття етносу – носія і творця пропріативів, а власне номінації є способом реалізації просторових уявлень місцевого населення. Безумовно, у таких назвах часто засвідчуються процеси, що стосуються різних етапів розвитку мови, впливу інших мов,

що проявляється у діалектологічних особливостях певного регіону, зокрема на рівні топонімікону. Особливо це стосується номінацій дрібних географічних об'єктів – так званих мікротопонімів, які є досить численними, закономірно входять до складу загальнонаціональної лексики, утворюючи окремий лексичний шар, що підпорядковується законам її розвитку.

Кваліфікуючи атрибути мікротопонімів, можна відзначити їхню семантичну близькість до загальних назв, меншу граматичну стійкість, історичну мінливість. Такі пропріальні одиниці тісно й органічно пов'язані з різними особливостями іменованих об'єктів, які здебільшого є фактами однієї мови й продуктом творчості одного народу.

На сьогоднішній день науковці досить активно займаються вивченням найменувань дрібних географічних об'єктів, проте й нині немає єдності у трактуванні сутності мікротопонімів. Наприклад Н. В. Подольська кваліфікує мікротопонім як „власну назву (частіше) природного фізико-географічного об'єкта, (рідше) створеного людиною, яка має вузьку сферу вживання, функціонує в межах лише мікротериторії, відома вузькому колу людей, що живуть біля іменованого об'єкта” [3, с. 76]. Сучасні дослідники (наприклад Р. О. Ляшенко) вважають мікротопонімом назву дрібного географічного об'єкта, створеного як людиною, так і природою. До першої групи передусім належать назви вулиць, провулків, площ (майданів), релігійних споруд, селищ і частин міста, скверів, шляхів сполучення, будинків. Друга група представлена власними назвами, що вживаються на позначення природних реалій: річок, ставків, струмків, шляхів, ярів [див.: 2, с. 3].

Аналогічно трактують сутність мікротопонімів інші дослідники, які об'єктом свого вивчення обирали номінації дрібних географічних об'єктів різних регіонів України, зокрема Рівненщини (Я. О. Пура), Чернігівсько-Сумського Полісся (Є. О. Черепанова), Підгір'я (О. І. Михальчук), Західного Поділля (Н. І. Лісняк), Чернівецької області (І. Г. Чеховський), Сколівщини (Н. В. Сокіл), Кіровоградщини (Р. О. Ляшенко), Львівщини (О. І. Проць) тощо.

Зразками таких досліджень на території Хмельниччини є праці С. Д. Бабишина, Н. М. Герети, М. М. Торчинського, які свої праці присвятили в основному ойконімії, проте у них частково аналізується і мікротопонімія.

Зважаючи на те, що спеціальних монографічних робіт із проблем мікротопонімії Хмельниччини практично немає, **актуальність** теми її вивчення видається беззаперечною.

У всіх студіях постійно підкреслюється кількісна перевага мікротопонімів над власне топонімами, оскільки кількість найменувань дрібних географічних об'єктів обчислюється щонайменше кількома десятками одиниць. Ознакою мікротопонімів є також те, що вони істотно відрізняються від інших пропріальних одиниць своєю структурою, словотвірним значенням і способами номінації. Особливо це стосується мотиваційних відношень мікротопонімів, які виникали в момент назвотворення між власною назвою і її денотатом.

Більшість науковців, які характеризували мікротопонімікон, аналізує його семантичні атрибути і дериваційні особливості, часто ігноруючи мотивацію. Саме тому нерідко виникають певні неточності під час порівняння таких ознак мікротопонімії.

Наприклад, у дисертаційній роботі Р. О. Ляшенко розмежовує мікротопоніми за такими критеріями: 1) за відношенням до людини – відантропонімні назви; 2) за відношенням до водних об'єктів – відгідронімні утворення; 3) похідні від назв селищ та частин міста й інших населених пунктів – відойконімні утворення; 4) похідні від етнічних назв регіону чи країни – відетнохоронімні утворення; 5) за відношенням до рельєфу – відтопонімні утворення; 6) такі, що походять від інших тематичних груп (переважно відапелятивні) [2, с. 7].

Н. М. Герета у своїй праці, присвяченій вивченню ойконімії Північної Хмельниччини, зосереджує більшу увагу на вивченні мотиваційного аспекту (виділяє патронімічні, посесивні, локативні, меморіальні та інші оніми), причому описує їх і у синхронічному, і в діахронічному аспектах [жив.: 1, с. 103].

Ми ставимо перед собою завдання описати, проаналізувати мікротопоніми Центральної Хмельниччини з погляду мотиваційних відношень, проте порівняти отримані дані з іншими

регіонами в нас немає можливості через відсутність потрібної інформації у багатьох мікротопонімічних студіях.

Суттю власне мотиваційного значення є визначення „первинної, етимологічної семантики назви, коли враховуються екстралінгвальні, мотиваційні відношення між об'єктивною реальністю і мовним процесом” [1, с. 112].

Проаналізувавши найменування дрібних географічних об'єктів п'яти центральних районів Хмельницької області (зокрема 30 населених пунктів Деражнянського, Дунаєвецького, Летичівського, Хмельницького і Ярмолинецького районів) і зафіксувавши в них 1032 мікротопоніми, ми поділили їх за мотиваційними ознаками на асоціативні, квалітативні, локативні, меморіальні, першопоселенські, символічні, сутнісні та мікротопоніми змішаної мотивації.

Найпродуктивнішим явищем у творенні мікротопонімів стосовно мотивації є оніми з асоціативними відношеннями (їх зафіксовано 15,5 % від загальної кількості власних назв дрібних географічних об'єктів). Асоціативні мікротопоніми виникають за аналогією до інших назв або реалій, подібність до яких є переважно індивідуальною, як і ті асоціації, що встановлюються або можуть бути встановлені в кожному конкретному випадку (це, наприклад, *Бажарня, Байдусівка, Бараши*).

Квалітативні мікротопоніми виникли на основі різних характерних ознак денотата: як зовнішніх (наприклад розміру), так і внутрішніх (наприклад особливостей поведінки у певних ситуаціях) [1, с. 10]. Вони досить часто зустрічаються у цьому регіоні (зафіксовано 124 назви, що становить 12 % від загальної кількості мікротопонімів: *Білий, Боркун, Глибоке*).

До групи першопоселенських (їх 11,8 % від загальної кількості мікротопонімів) ми відносимо оніми із родовими, патронімічними та посесивними ознаками.

До посесивних віднесено мікротопоніми, які характеризують денотат за правом власності на нього [3, с. 123]. Такий тип найменувань постійно виокремлюють дослідники, хоча часто зміст його „перегукується” із сутністю патронімічних власних назв. Проте варто пам'ятати, що посесивні пропріативи відбивають безпосередню власність над іменованим об'єктом, а патронімічні – зв'язок з іменованим об'єктом. Зразком посесивних назв можуть бути найменування *Барилюка, Васількова, Камінська, Ксьонзів* тощо.

Патронімічними можна вважати власні назви, які мають певні стосунки до предків, найменування яких і стали основою для новостворених онімів. До них належать насамперед ті пропріативи, у яких засвідчено активний зв'язок з особовими назвами (у нашому випадку засвідчено 2,8 % від загальної кількості зафіксованих мікротопонімів, наприклад *Аркадіївці*).

Родові назви відбивають назву певного об'єкта за належністю людини до певного роду праці (онімів цієї структури нами було зафіксовано 1,4% від загальної кількості: *Годенюки, Кривини*).

Досить часто (12,3 %) зустрічаються назви, які дають просторову характеристику денотату, мають за основну форму місцевого відмінка (це переважно мікротопоніми-орієнтири), тобто мікротопоніми з локативними ознаками, наприклад *Біля берізки, Біля Лізки, Біля ясенка*.

До сутнісних мікротопонімів належать трансформовані одиничні апелятиви або словосполучення, зміст яких пов'язаний із тими функціями, що повинен виконувати денотат. Саме такі найменування безпосередньо вказують на тип номінованого об'єкта й часто поєднуються з різними його ознаками, утворюючи відповідні комбіновані мотиваційні різновиди. Назв цього типу нами було нараховано 12,1 %: *Брід, Границя, Окіп, Поперечка*.

Меморіальні мікротопоніми увічнюють пам'ять про людей, події або інші реалії і в такий спосіб частково уподібнюються до патронімічних. Таких пропріативів зафіксовано 9 % від загальної кількості (наприклад: *Жукова, Костроміна*).

Найменше (1,3 %) виявлено власних назв географічних мікрооб'єктів із символічними відношеннями, до яких належать найменування, що виникли на основі квалітативних ознак, проте в їхній семантиці вказівка на ознаку міститься не прямо, а опосередковано, через

відношення до інших предметів та об'єктів, іноді на рівні їхньої символізації. Такими можна вважати номінації *Безодня, Свята, Сон-гора*.

Натомість найбільше у складі мікротопонімікону засвідчено власних назв змішаної мотивації. Це або назви-словосполучення, або композити, які завдяки тому, що мають дві (або більше) твірних основ, виявляють і подвійну (чи потрійну) мотивацію. Наприклад, *Великий Жванчик* – це локативно-квалітативна назва, оскільки прикметник вказує на розміри денотата, а топонім – на його розташування. *Лиськів кут* – це посесивно-квалітативний мікротопонім, оскільки географічний термін вказує на форму денотата, а присвійний прикметник – на володіння ним певною людиною. Загалом серед мікротопонімів змішаної мотивації домінують локативно-квалітативні найменування.

Отже, можна зробити висновок, що творення власних назв мікрооб'єктів є досить складним процесом, що займає значний проміжок часу. Будь-який онім твориться за законами певної мови з урахуванням екстралінгвальних та мотиваційних відношень. Кожна територія має свої особливості як у географічному розташуванні, що впливає на номінацію об'єкта, так і в етнокультурному, що проявляється в інтенсивності онімізації насамперед географічного терміна.

Дослідники по-різному тлумачать і називають мотиваційні процеси. Наприклад у праці Р. О. Ляшенко за відношенням до людини не розрізняються додаткові групи мікротопонімів, натомість ми пропонуємо в цій групі розмежовувати посесивні, патронімічні та родові пропріативи. Отже, можна зробити висновок, що схема творення мікротопонімів переважно однакова, проте представлена вона різними відтінками, що пояснюється насамперед етнокультурним фактором. Саме цим спричинена така досить значна кількісна відмінність між групою власних назв мікрооб'єктів, яка виокремлена за відношенням до людини (на Хмельниччині – 11,8 % від загальної кількості мікротопонімів, на Кіровоградщині – 24,2 %).

Процес формування мікротопонімії досліджуваного регіону загалом не виходить поза межі тих топонімічних закономірностей, які склалися протягом століть на терені всієї України. Водночас зауважимо, що власні назви дрібних географічних об'єктів Центральної Хмельниччини мають низку диференційних особливостей, що дає підставу для створення і окреслення індивідуального підходу до вивчення вказаного мікротопонімікону.

Основну увагу в подальших студіях буде звернено як на твірні атрибути (структуру, семантику твірної основи, дериваційні ознаки), так і на функціональні особливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герета Н. М. Ойконімія північної Хмельниччини : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – укр. мова / Н. М. Герета. – Умань, 2004. – 209 с.
2. Ляшенко Р. О. Мікротопонімія Кіровограда : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – укр. мова / Р. О. Ляшенко. – Х., 2008. – 20 с.
3. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1988. – 192 с.
4. Проць О. І. Мікротопонімія північної частини Львівської області : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – укр. мова / О. І. Проць. – Львів, 2011. – 22 с.
5. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія / М. М. Торчинський. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 550 с.
6. Торчинський М. М. Лексико-семантична структура назв поселень Південно-Західного Поділля / М. М. Торчинський // Студії з ономастики та етимології. 2002. – К. : Київ, 2002. – С. 206–215.

Стаття присвячена проблемі аналізу мікротопонімії Центральної Хмельниччини з погляду мотиваційних відношень. У статті також порушено проблеми визначення сутності терміна „мікротопонім” та визначення різновидів мотиваційних відношень. Під час дослідження описано насамперед локативні, квалітативні, посесивні, патронімічні, асоціативні пропріальні одиниці та назви змішаної мотивації.

Ключові слова: мікротопонім, мотивація, Центральна Хмельниччина.

The article deals with the complex research of the microtoponymy of the centre of the Khmelnytskyi region on the basis of the motivational relations. The article studies the problem of the defining of the term “microtoponym” and the kinds of motivational relations. The research describes first of all locative, qualitative, possessive, patronymic, associative proper units and names of the mixed origin.

Key words: microtoponym, motivation, central Khmelnychchyna.

РЕЦЕНЗІЇ

Інна Завальнюк
(Вінниця)

Межов О.Г.

ТИПОЛОГІЯ МІНІМАЛЬНИХ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ:
[монографія] / О. Г. Межов. – Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі
Українки, 2012. – 464 с.

У сучасній лінгвістиці дедалі частіше акцентують на різних аспектах реченнєвої структури. Цілком виправданим постає аналіз речення у формально-граматичному, семантико-синтаксичному і комунікативному вимірах, що мотивовано, з одного боку, традицією (формально-граматичний аспект), з іншого – прагненням простежити закономірності вираження певної семантики, з'ясувати напрями її формального варіювання та комунікативного функціонування.

Актуальність теми монографії О. Г. Межова не викликає сумніву. Проблема типології та функцій мінімальних семантико-синтаксичних одиниць (синтаксем), незважаючи на тривалу історію їхнього вивчення на матеріалі різних мов, є однією з найбільш дискусійних. У сучасному українському мовознавстві деякі питання, пов'язані з їхнім системним вивченням, ще не отримали свого аргументованого розв'язання. У трактуванні семантико-граматичної природи цих компонентів маємо істотні розбіжності, зокрема, щодо місця аналізованих одиниць серед інших синтаксичних одиниць, їхньої типології й семантичної диференціації, синтаксичної похідності, ускладнення, облігаторності / факультативності, позиційних варіантів, ролі окремих відмінків, прийменниково-відмінкових та інших форм у вираженні семантико-синтаксичних функцій тощо.

Монографія О. Г. Межова – перше в українській граматиці комплексне дослідження мінімальних семантико-синтаксичних одиниць, що враховує такі диференційні ознаки, як предикатність / субстанційність, первинність / вторинність, валентна зумовленість / валентна незумовленість, елементарність / неелементарність; ґрунтується на п'ятьох основних семантичних типах предикатів та їхньому ранжуванні; детально характеризує семантичні різновиди й лексичне наповнення мінімальних семантико-синтаксичних одиниць, процеси їхнього ускладнення; виявляє всю сукупність відмінкових, прийменниково-відмінкових, дієслівних, прикметникових, прислівникових та інших засобів їхнього вираження в українській мові; визначає формально-синтаксичні та комунікативні варіанти синтаксем; установлює характер симетрії / асиметрії семантико-синтаксичної та формально-синтаксичної структур найуживаніших типів речень з різними синтаксемами.

Роботу вирізняє чітка і логічна структура: вона складається зі вступу, п'ятьох розділів, списків використаної наукової літератури та джерел дослідження.

У першому розділі „Проблеми дослідження мінімальних синтаксичних одиниць у сучасній граматичній теорії” розглянуто функціональний багатоаспектний підхід до аналізу синтаксичних одиниць, елементарні та неелементарні одиниці, диференційні ознаки і принципи класифікації мінімальних синтаксичних одиниць. О. Г. Межов зreferував праці багатьох дослідників, дав їм оцінку, виклав змістовні коментарі та висловив свої міркування з приводу проблематики досліджуваного питання. Ґрунтовно проаналізувавши різні підходи до класифікації синтаксем, дослідник знайшов у них сильні і слабкі, на його думку, місця й запропонував аргументовану кількарівневу типологію мінімальних семантико-синтаксичних одиниць, які докладно проаналізував у наступних чотирьох розділах.

У другому розділі „Предикат як центральна мінімальна семантико-синтаксична одиниця простого елементарного речення” досліджено семантичні та валентні типи предикатних синтаксем, їхні морфологічні і позиційні варіанти. Доречно простежено кореляції валентних класів предикатів з їхніми семантичними типами та морфологічними